

II התעשייה

תוצר ענף התעשייה, שהוא כרבע מהתוצר העסקי, התייצב במהלך שנת 2003, לאחר ירידות חדות בשנתיים הקודמות. מדד הייצור התעשייתי, המשקף את התפוקה התעשייתית (משוקללת לפי משקלות הענפים בתוצר), ירד השנה ברבע אחוז, התפתחות המשקפת ירידה בייצור לשוק המקומי ועלייה בייצור ליצוא. נתוני המגמה של מדד הייצור התעשייתי מצביעים על התאוששות במהלך השנה - עלייה של 6 אחוזים, בחישוב שנתי, ברביע הרביעי, לאחר עלייה של 3 אחוזים ברביע השלישי וירידות של אחוז אחד ושני אחוזים ברביעים השני והראשון, בהתאמה. תשומת העבודה בתעשייה המשיכה להצטמצם השנה, ושעות העבודה ירדו ב-2.7 אחוזים, אך גם לגביהן נתוני המגמה מורים על עלייה בשליש האחרון של השנה.

עליית התוצר התעשייתי במהלך השנה נבעה בראש ובראשונה מהתאוששות הביקוש העולמי למוצרי אלקטרוניקה, שהביאה להתאוששות ענף האלקטרוניקה הישראלי במחצית השנייה של שנת 2003. זאת לאחר שבשנתיים הקודמות, אשר בהן שרר בענף שפל עולמי, ירד ייצור האלקטרוניקה בשיעור שנתי של למעלה מ-10 אחוזים וגרם לירידות חדות בייצור התעשייתי כולו. השיפור ביצוא של ענף האלקטרוניקה (המהווה שליש מהיצוא התעשייתי כולו), לצד המשך הגידול הנאה ביצוא הענפים המעורבים, הביא לתפנית ביצוא התעשייתי, והוא גדל השנה. כנגד זאת ירדו השנה המכירות לשוק המקומי, לאחר עלייתן אשתקד. ההרעה במכירות לשוק המקומי נובעת מהתפתחות שער החליפין הריאלי. הפיחות הריאלי שהיה אשתקד ייקר את מחירי היבוא ביחס לתפוקת התעשייה, ובכך הביא להגדלת נתח השוק של היצרנים המקומיים על חשבון היבואנים. השנה נוצר ייסוף ריאלי (במונחי יבוא), ששחק חלק מהפיחות של השנה הקודמת, ובעקבות זאת נמשכה המגמה ארוכת הטווח של החלפת ייצור מקומי ביבוא. ואולם

במהלך השנה חלה תפנית בפעילות התעשייה: היא החלה לצמוח, לאחר ירידות חדות בשנתיים הקודמות.

עליית התוצר התעשייתי במהלך השנה נבעה בראש ובראשונה מהתאוששות הביקוש העולמי למוצרי טכנולוגיה עילית.

לוח א'-10
מדדים לפעילות התעשייה, 1990 עד 2003
(שיעורי השינוי, אחוזים)

	2003	2002	2001	2000	1999-1997	1996-1990	
סך הכול							
מחצית ראשונה שנייה							
מחצית ראשונה שנייה							
1.2 -0.6 -0.3 -1.9 -5.0 10.0 2.0 7.2							התוצר התעשייתי
-0.2 -1.0 -1.6 0.5 -5.4 -1.0 -2.0 6.3							המכירות לשוק המקומי (כמותי)
3.5 -0.1 2.0 -5.5 -4.2 30.6 10.5 9.5							היצוא התעשייתי (כמותי)
1.9 0.7 0.4 -10.2 -11.9 32.2 7.9 8.8							ייצור ענפי האלקטרוניקה
0.0 -2.1 -3.2 -2.6 -4.8 1.6 -0.7 6.5							ייצור הענפים המסורתיים
2.1 0.8 3.8 7.3 2.1 4.2 1.9 7.0							ייצור הענפים המעורבים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

1 מחירי היבוא ללא אניות מטוסים, יהלומים וחומרי אנרגיה עלו השנה באחוז אחד בלבד, לעומת זאת מחירי תפוקת התעשייה לשוק המקומי (ללא דלקים) התייקרו ב-5.3 אחוזים.

הירידה במכירות לשוק המקומי התמתנה במהלך השנה, במקביל לשיפור בביקושים המקומיים (ולמרות הייסוף במהלך השנה).

הייצור לשוק המקומי, המהווה 60 אחוזים מתפוקת התעשייה, ירד השנה ב-1.6 אחוזים. המכירות לשוק המקומי ירדו בשבע השנים האחרונות כמעט ברציפות (להוציא את שנת 2002), ירידה המשקפת בראש ובראשונה מגמה הולכת וגוברת של פתיחות לסחר העולמי. הפתיחות הביאה להתמחות הולכת וגדלה בייצור מוצרים עתירי הון אנושי המיועדים ליצוא ולזניחת הייצור של תחליפי יבוא עתירי עבודה לא-מיומנת, שבהם אין למשק הישראלי יתרון יחסי. בשלוש השנים האחרונות, שבהן שרר שפל כלכלי, הואצה הירידה במכירות של התעשיות המסורתיות, והיא הקיפה גם את הענפים המסורתיים הפחות סחירים, כגון המזון, הדפוס וההוצאה לאור, ואת התעשיות המייצרות לענף הבנייה.

הירידה במכירות לשוק המקומי הקיפה השנה שורה ארוכה של ענפים למרות היציבות בביקושים המקומיים: המכירות של טקסטיל והלבשה לשוק המקומי ירדו ב-13.3 אחוזים, ואלה של מזון, משקאות וטבק ירדו ב-3.7 אחוזים, אף שהצריכה המקומית של מוצרי הענפים הללו עלתה מעט. תפוקתם של הענפים המייצרים לשוק הבנייה, המהווה 7 אחוזים מתפוקת התעשייה, ירדה ב-8 אחוזים, בעוד שתפוקת ענף הבנייה ירדה בשיעור מתון יותר, 4.6 אחוזים. המכירות של תעשיית ההוצאה לאור והדפוס לשוק המקומי ירדו ב-3 אחוזים, אף שהיא מייצרת בעיקר לצריכה פרטית ולענף השירותים העסקיים, שהתרחבו השנה. המכירות של תעשיית הנייר והקרטון לשוק המקומי ירדו ב-6.1 אחוזים, שיעור חד מזה הנובע מירידת התפוקה של תעשיות הדפוס והמזון, שהן הקנייניות העיקריות שלה. הירידה במכירות לשוק המקומי הקיפה גם את תעשיות המתכת, המכונות והציוד, הפלסטיקה והגומי. הירידה במכירות לשוק המקומי על רקע היציבות בביקושים המקומיים משקפת את המשך העלייה בנתח השוק של היבוא המתחרה על חשבון מכירות התעשייה לשוק המקומי, תהליך שנתמך השנה על ידי הייסוף הריאלי.

היצוא התעשייתי גדל השנה ב-5.2 אחוזים במונחי דולרים (עלייה ריאלית של 2.0 אחוזים); גידול היצוא נבע בעיקר מהתאוששות הביקושים העולמיים, שעליה מעיד גידול היבוא של שותפות הסחר העיקריות של ישראל: היבוא של ארה"ב גדל השנה ב-8.5 אחוזים במונחי דולרים, לאחר עלייה של 1.7 אחוזים בלבד אשתקד, והיבוא של האיחוד האירופי, שאמנם נותר יציב במונחי אירו, עלה ב-18 אחוזים במונחי דולרים (בשנה שבין יוני 2002 ליולי 2003 לעומת התקופה המקבילה אשתקד); כל אחת משותפות הסחר האלה מייבאת 30 אחוזים מסך יצוא הסחורות של ישראל. לגידול היצוא תרמו גם גורמים מקומיים: המיתון במשק, שהתבטא בירידה של הביקושים המקומיים ובירידה של הביקוש לעובדים, פינה גורמי ייצור - עבודה והון. במעבר גורמי ייצור אל הייצור ליצוא תמך הפיחות הריאלי במונחי יצוא שהיה בשנת 2002². (הפיחות נשחק השנה: לעומת שנת 2001 עלו מחירי היצוא התעשייתי ב-0.8 אחוז מעבר למחירי תפוקת התעשייה

הפתיחות לסחר בין-לאומי הביאה לירידה מתמשכת בייצור התעשייתי לשוק המקומי, ועליו נוסף המיתון בביקושים המקומיים.

הירידה במכירות לשוק המקומי, על רקע היציבות בביקושים המקומיים, משקפת את המשך העלייה בנתח השוק של היבוא המתחרה על חשבון מכירות התעשייה לשוק המקומי.

גידול היצוא נבע בעיקר מהתאוששות הביקושים העולמיים.

2 על פי ממצאים ראשוניים מעבודתם של יעקב לביא ועמית פרידמן "היצוא, היבוא ושער החליפין הריאלי", השפעתו של הפיחות על היצוא מתבטאת בפיגור של חמישה רביעים.

לשוק המקומי.)

נתח השוק של היבוא
מישראל בסך היבוא של
ארה"ב והאיחוד האירופי
ירד השנה.

ואולם, למרות המיתון העמוק בביקושים המקומיים והפיחות הריאלי אשתקד, לא הדביק גידול היצוא התעשייתי של ישראל את גידול היבוא של שותפות הסחר העיקריות שלה, ונתח השוק של ישראל ביבוא של ארה"ב והאיחוד האירופי אף ירד. ירידה זו ביטאה את הירידה בנתח השוק של ענף הרכיבים האלקטרוניים ואת העלייה בנתח השוק של המדינות המתפתחות בסחר העולמי: כך, לדוגמה, סין, מקסיקו ומדינות מזרח אירופה נהנות כיום מהסכמי סחר משופרים עם האיחוד האירופי ועם ארה"ב ומגדילות בהתמדה את חלקן ביבוא של מדינות אלה. כדי לנטרל את ההשפעות של המדינות המתפתחות ושל ענף הרכיבים האלקטרוניים נשווה את גידול היצוא הישראלי לגידול הסחר שבין האיחוד האירופי לארה"ב. נמצא שגידול היצוא הישראלי (למעט ענף הרכיבים האלקטרוניים) היה דומה לגידול הסחר האמריקאי-אירופי; עם זאת, היצוא הישראלי לארה"ב ולאחוד האירופי יחד צמח פחות מסך היצוא הישראלי (בכחצי נקודת

לוח א'-11
היצוא מישראל לעולם והסחר של ארה"ב עם העולם ועם האיחוד האירופי,
ענפי תעשייה נבחרים, 2002 ו-2003
(שיעורי השינוי, אחוזים)

2002		2003		המשקל ביצוא התעשייתי	
הסחר של ארה"ב מול כל האיחוד האירופי	היצוא מישראל לעולם	הסחר של ארה"ב מול כל האיחוד האירופי	היצוא מישראל לעולם		
-1.0	-2.6	-6.5	7.0	6.9	5.2
-0.6	-2.2	-3.7	7.2	7.1	7.5
-1.7	-3.1	-18.7	5.1	7.6	7.4
-0.4	-2.1	2.9	7.3	7.1	7.6
-1.1	-6.1	-26.1	3.9	-11.1	-3.0
-2.4	-2.2	-5.8	9.7	13.1	21.5
-9.0	-14.6	-27.2	2.0	-2.8	-17.9
7.0	13.1	3.8	17.7	16.9	17.9
18.6	25.0	37.1	23.1	22.9	0.9
4.6	-1.9	0.8	7.6	7.6	18.5
4.4	-1.6	1.3	5.0	2.7	2.8

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתוני סחר חוץ של ארה"ב ועיבודי בנק ישראל.

אחוז), ומשמע שנתח השוק של היצוא הישראלי ביבוא המדינות המפותחות ירד במעט. בחינת היצוא של ענפי המשנה מעלה שהיצוא של הענפים רכיבים אלקטרוניים וציוד תקשורת אלקטרוני פיגר בשנתיים האחרונות במידה רבה אחר גידול הסחר של ארה"ב עם העולם. זאת בגלל ההתיישנות הטכנולוגית של המפעלים בענף הרכיבים האלקטרוניים ובשל התחרות הגוברת מצד המדינות המתפתחות בענף התקשורת

האלקטרונית; לראיה – הסחר בין ארה"ב לאיחוד האירופי בענף זה ירד מאוד השנה, בעוד שהסחר של ארה"ב עם המדינות המתפתחות גדל מאוד. היצוא של הענפים המעורבים (גומי ופלסטיקה, כימיקלים, דשנים וחומרי הדברה) ושל חלק מענף האלקטרוניקה (ציוד לבקרה ולפיקוח וציוד רפואי ומדעי) גדל בדומה לגידול הסחר של ארה"ב ואירופה ואף יותר, ואילו היצוא של ענף התרופות פיגר מאוד; זאת לאחר שאשתקד גדל יצוא התרופות של ישראל מעבר לגידולו של הסחר בתרופות בין ארה"ב לאירופה.

גורמי הייצור והרווחיות

תשומת שעות העבודה בתעשייה ממשיכה לרדת בשיעורים חדים: השנה היא ירדה ב-2.7 אחוזים, לאחר ירידה בשיעור דומה אשתקד וירידה של 4.9 אחוזים בשנת 2001. בשלוש השנים האחרונות ירד מספר השכירים בתעשייה ב-9 אחוזים, שהם למעלה מ-34 אלף משרות. הירידה החריפה בתעסוקה הקיפה את מרבית ענפי התעשייה המסורתית, בהם תעשיות הטקסטיל, ההלבשה והעור, שנפגעו מחשיפת הענף ליבוא ממדינות שבהן כוח העבודה זול; את התעשיות המייצרות לענף הבנייה – מתכת בסיסית, מינרלים אל מתכתיים ועץ – שנפגעו מירידה של 14.2 אחוזים בתפוקת ענף הבנייה בשלוש השנים האחרונות; את התעשיות המייצרות מוצרי השקעה – מכונות וציוד ומנועים חשמליים ואביזרים לחלוקת חשמל ומתכת, שנפגעו מירידת ההשקעות בענפי המשק השונים, ואת ענפי התקשורת והרכיבים האלקטרוניים, שנפגעו מהמשבר העולמי בענפי טכנולוגיית המידע. בכל אחד מהענפים הללו ירד מספר המועסקים בשלוש השנים האחרונות בשיעור שבין 9 ל-29 אחוזים.

העלות הנומינלית לשעת עבודה בתעשייה התייקרה השנה ב-2.1 אחוזים (חלקה בשל עלייה חריגה בענף כלי ההובלה). עלייתה של עלות לשעת עבודה על אף המיתון העמוק בשוק העבודה, גידול האבטלה וירידת השכר הנומינלי למשרת שכיר במגזר העסקי ב-2.4 אחוזים – מפתיעה. ואולם, עלייה נומינלית זו היא למעשה ירידה ריאלית (במחירי התפוקה) שלוותה בעלייה של פריון העבודה, ולפיכך ירדה השנה עלות העבודה ליחידת תוצר. עלות העבודה ליחידת תוצר, שהיא היחס בין העלות לשעת עבודה (ריאלית, במחירי התפוקה) ובין תמורתה (התוצר לשעת עבודה) היא מדד לכדאיות של העסקת עובדים. בתחילת המיתון ובעטיו התייקרה מאוד עלות העבודה ליחידת תוצר; בתגובה צומצמה מאוד תשומת העבודה, ורק בהמשך הוזלה העלות לשעת עבודה. למרות הירידה בעלות לשעת עבודה בשנתיים האחרונות בוצע עיקר תהליך ההתאמה באמצעות צמצום כוח האדם ולא באמצעות הפחתת שכר. לראיה, בהשוואה לשנת 2000 לא הוזלה עלות העבודה (ואף התייקרה ריאלית ב-4.6 אחוזים), בעוד שתשומת העבודה ירדה מאז ב-10.3 אחוזים – ירידה חדה מזו של התוצר, שהביאה לעליית התוצר לשעת עבודה (ב-3.7 אחוז) ולשיפור מסוים ברווחיות היצרנים.

למרות ההוזלה של עלות העבודה ליחידת תוצר ירדה השנה רווחיות היצרנים, משום שמחירי התשומות המיובאות התייקרו מעבר למחירי התפוקה. ההשפעה של הרעה זו בתנאי הסחר, שפעלה להקטנת הרווחיות, הייתה חזקה מהשפעת הירידה הריאלית של עלות העבודה (במחירי התפוקה), שפעלה להגדלת הרווחיות. לפיכך התייקר המחיר הכולל של התשומות (חומרי הגלם והעבודה) מעבר לעלייתו של מחיר

ההתיישנות הטכנולוגית של מפעלי הרכיבים האלקטרוניים בישראל והתחרות הגוברת מצד המדינות המתפתחות בענף התקשורת האלקטרונית הביאו לירידת נתח השוק של היצוא הישראלי בענפים אלה.

בשלוש השנים האחרונות ירד מספר השכירים בתעשייה ב-9 אחוזים, שהם למעלה מ-34 אלף משרות.

ההתאמה של התעשייה לשפל ששרר בביקושים בשלוש השנים האחרונות התנהלה בעיקרה באמצעות צמצום כוח האדם ולא באמצעות הפחתת שכר.

ההרעה בתנאי הסחר של התעשייה הביאה להקטנת הרווחיות של היצרנים.

התפוקה התעשייתית (אומדן המבוסס על לוחות תשומה-תפוקה משנת 1995), דבר שפגע ברווחיות היצרנים. רווחיות היצרנים מושפעת גם מהשינויים בפריון הכולל, אך השפעה זו הייתה השנה ניטרלית, שכן הפריון הכולל, שהוא היחס בין גידול התפוקה

לוח א'-12
מדדים נבחרים לפעילות התעשייה, 1990 עד 2003
(שיעורי השינוי, אחוזים)

2003	2002	2001	2000	1999-1997	1996-1990	
11.5	11.9	12.0	15.9	17.5	13.0	שיעור התשואה להון הגולמי (אחוזים)
-0.1	-1.8	-4.7	5.8	-0.2	1.8	הפריון הכולל
1.3	0.8	-0.6	3.1	-1.0	0.2	מחירי התשומות יחסית למחירי התפוקה
-1.2	-2.3	8.3	7.4	2.6	2.5	העלות לשעת עבודה (ריאלית, מחירי תפוקה)
2.5	1.3	-0.1	7.7	3.2	2.8	פריון העבודה
-2.7	-3.1	-4.9	2.2	-1.2	4.2	תשומת העודה בשעות
2.9	3.6	4.6	6.9	6.7	6.8	מלאי ההון הגולמי בסוף השנה
-5.9	-8.2	-16.9	4.8	2.2	4.5	ההשקעות

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לגידול הכמות של גורמי הייצור, כמעט ולא השתנה השנה.

שיעור התשואה הנמוך להון הגולמי, הריבית הגבוהה במשק והניצולת הנמוכה של ההון (שעליו מרמזו הפריון הכולל הנמוך) הביאו להמשך הירידה בהשקעות, אף כי עוצמת הירידה התמתנה השנה. בעקבות הירידה בהשקעות הואט בשנתיים האחרונות קצב הגידול של מלאי ההון ל-3.5-3 אחוזים לשנה, לעומת גידול של 7 אחוזים בשנות התשעים. מהנתונים המפורטים על ההשקעות במכונות וציוד מיבוא עולה, שההשקעות של ענף הכרייה גדלו בשיעור חריג, ואילו ההשקעות בענפי הכימיה וכלי ההובלה ירדו מאוד. השנה נבלמה הירידה החדה של ההשקעות מיבוא בענפים טקסטיל והלבשה וציוד תקשורת אלקטרוני: ההשקעות בטקסטיל והלבשה, שירדו ב-53.8 אחוזים בשנת 2001 ובשיעור מתון יותר בשנת 2002, גדלו השנה ב-9 אחוזים, וההשקעות בענף ציוד תקשורת אלקטרוני, שירדו בשנת 2002 ב-37 אחוזים, גדלו השנה ב-17 אחוזים.

בשלוש השנים האחרונות ירד מאוד הפריון הכולל בתעשייה, שהוא היחס בין תוצר התעשייה ובין סך גורמי הייצור המועסקים בה - תשומת עבודה ומלאי ההון. עיקר הירידה הייתה בתעשיית האלקטרוניקה ובתעשייה המסורתית, והיא שיקפה ירידה בניצולת גורמי הייצור בשל הירידה בביקושים. נבהיר כי מלאי ההון נמדד בדרך עקיפה של סכימת ההשקעות שנעשו בעבר, אולם אומדן זה עלול להיות מוטעה, בהיותו מבוסס על הנחות שמרניות לגבי אורך החיים של ההשקעות - הנחות המקובלות גם במדינות אחרות. כך, לדוגמה, מלאי הון הציוד של ענף האלקטרוניקה, המהווה רבע ממלאי הון הציוד של התעשייה, הוא סכומן של כל ההשקעות שנעשו ב-12 השנים האחרונות, וזאת בדומה להשקעות בענפי התעשייה המסורתיים (13-15 שנה); ואולם ייתכן שאורך החיים של הציוד בענף האלקטרוניקה קצר בהרבה מאשר בענפים האחרים, בדומה לאורך

למרות התאוששות הפעילות נמשכה השנה הירידה בהשקעות, והואט קצב הגידול של מלאי ההון.

בשלוש השנים האחרונות ירד מאוד הפריון של תעשיית האלקטרוניקה ושל התעשייה המסורתית.

החיים הקצר יחסית של הטכנולוגיה והמוצרים בענף זה – ואם כן, מלאי ההון של ענף האלקטרוניקה נמוך מזה שאמדנו, ולפיכך הפריזון הכולל בו גבוה יותר. הטיה כזאת³ תטה לא רק את מדדי הפריזון, אלא גם את מדדי הרווחיות.

ענפי האלקטרוניקה

ענפי האלקטרוניקה מהווים כיום רבע מהתוצר התעשייתי ושליש מהיצוא התעשייתי. המשבר העולמי בתעשיית האלקטרוניקה בשלוש השנים האחרונות פגע פגיעה קשה ביצוא של הענף, ומיוחד נפגעו הענפים רכיבים אלקטרוניים וציוד תקשורת אלקטרוני: היקף היצוא של כל אחד מענפים אלו ירד לכמחצית רמתו בשנת 2000; זאת לאחר עשור שלם שבו צמח יצוא האלקטרוניקה בקצב מהיר (18.4 אחוזים בממוצע שנתי) והיה אחד משני מחוללי הצמיחה העיקריים של המשק (לצד ענפי שירותי המידע, הכלולים אף הם בתחום טכנולוגיית המידע). במהלך השנה חלה תפנית בענף: במחציתה השנייה גדל מאוד היצוא של ציוד התקשורת האלקטרוני וגדל גם היצוא של הרכיבים האלקטרוניים, לעומת ירידות בהם במחצית הראשונה של השנה. היצוא של ציוד תעשייתי לבקרה ופיקוח וציוד רפואי ומדעי גדל השנה ב-18.7 אחוזים. הגידול שיקף זינוק של ממש ביצוא של מכשור רפואי וכירורגי, בעוד שהיצוא של מכשירים למדידה ולניווט ושל מכשירים אופטיים וציוד צילום (הקשור בחלקו לתעשיות הביטחוניות) ירד.

השיפור ביצוא של ענף האלקטרוניקה תואם את התאוששות הביקוש העולמי למוצרי הענפים האלה, ועל כך מעידים אינדיקטורים רבים: ראשית, יבוא מוצרי האלקטרוניקה של ארה"ב, שירד בשנת 2001 בשיעור חד, התייצב ב-2002, והשנה הוא גדל מעט; שנית, מדדי הייצור התעשייתי של תעשיית המחשבים והאלקטרוניקה בארה"ב מורים אף הם על התאוששות – הייצור התעשייתי של מחשבים ומוצרים אלקטרוניים גדל השנה ב-14 אחוזים, לאחר גידול של פחות מ-4 אחוזים אשתקד; במדד הייצור

היצוא של רכיבים אלקטרוניים וציוד תקשורת אלקטרוני, שירד בשלוש השנים האחרונות ב-50 אחוזים, גדל מאוד במחצית השנייה של 2003.

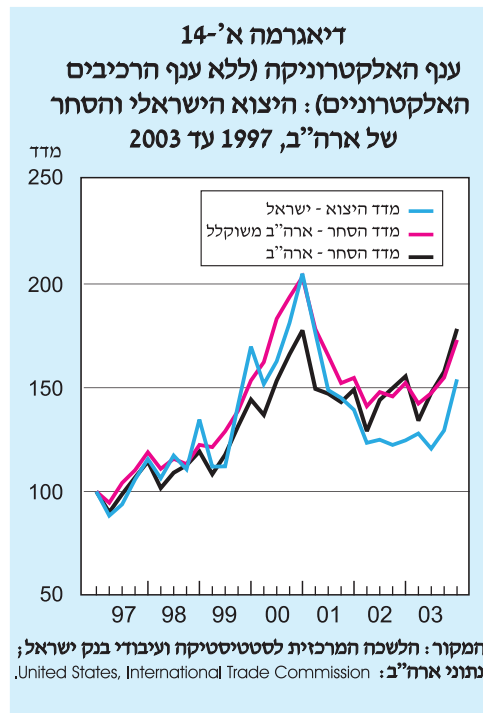
אינדיקטורים רבים מעידים על התאוששות הביקוש העולמי למוצרי טכנולוגיה עילית.

לוח א'–13
השינוי הכמותי ביצוא של ענף האלקטרוניקה, 1990 עד 2003
(שיעורי השינוי, אחוזים)

2003			2002	2001	2000	1999–1990	
מחצית שנייה	מחצית ראשונה	סך הכול					
12.1	-6.1	-1.9	-20.3	-12.8	69.7	18.4	סך כל האלקטרוניקה
15.8	-8.0	-2.2	-25.3	-17.3	49.7	28.0	ציוד תקשורת אלקטרוני
10.7	13.0	18.7	-5.5	1.2	21.5	10.8	ציוד לבקרה ולפיקוח וציוד רפואי ומדעי
7.7	-24.5	-24.1	-25.8	-15.9	226.4	16.3	רכיבים אלקטרוניים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

3 הטיה דומה עלולה להימצא במלאי ההון של הענפים המסורתיים, זאת משום שתהליך הגלובליזציה והפתיחות לסחר הביא לגריטה מואצת של ציוד ומכונות המתאימים לייצור עתיר עבודה. כך, לדוגמה, נסגרו מפעלים וקווי ייצור עתירי עבודה רבים בענפי ההלבשה, המתכת והעץ.

הירידה החדה ביצוא האלקטרוניקה של ישראל בשנתיים האחרונות לא נבעה רק מהמשבר העולמי, אלא גם מהצמצמות נתח השוק של ישראל.

של ציוד ורכיבים אלקטרוניים התהפכה מגמת הירידה, ששררה בו מאז פרוץ המשבר בענף עד תחילת 2003, ובמהלך המחצית השנייה של השנה הוא החל לעלות בשיעור מתון; ניצולת ההון בענף הרכיבים האלקטרוניים, שירדה ל-62 אחוזים בתחילת שנת 2002, התאוששה בהתמדה והגיעה בסוף 2003 ל-77 אחוזים. נוסף על אלה, מעידה נסיקתם של מדדי מניות הטכנולוגיה השנה כי ציפיות המשקיעים חיוביות יותר מאשר בעבר.

הירידה החדה ביצוא האלקטרוניקה של ישראל בשנתיים האחרונות לא נבעה רק מהמשבר העולמי ומירידת הביקוש העולמי, אלא גם מהצמצמות נתח השוק של ישראל בייצור מוצרי אלקטרוניקה. קביעה זו מתבססת על בדיקת נתוני הסחר של ארה"ב⁴. לצורך הבדיקה נבנה מנתוני

היבוא והיצוא של ארה"ב מדד סחר, המשוקלל בהתאם למשקלות היצוא של ישראל - כך שלהתפתחות הסחר האמריקאי של מוצרים שישראל מתמחה בהם (כדוגמת מוצרי טלקומוניקציה) תהיה השפעה רבה על המדד, ולהתפתחות היבוא של מוצרי אלקטרוניקה שישראל אינה מתמחה בהם (כגון מוצרים לשימוש ביתי צרכני) תהיה השפעה מועטה עליו. דיאגרמה א'-14 מתארת את התפתחות מדד הסחר האמריקאי לצד התפתחות היצוא הישראלי של מוצרי אלקטרוניקה (למעט רכיבים אלקטרוניים). מהדיאגרמה עולה שבמהלך 2002 נפתח פער בין מדד הסחר למדד יצוא האלקטרוניקה של ישראל וכי פער זה לא נסגר השנה; פירושו של דבר שנתח השוק של ישראל כיום נמוך מאשר ב-2001.

הירידה של חלק היצוא הישראלי ביבוא של ארה"ב בשנתיים האחרונות הקיפה הן את הענף רכיבים אלקטרוניים והן את הענף ציוד תקשורת אלקטרוני, שאיבד בשנתיים האחרונות 42 אחוזים מחלקו בשוק האמריקאי. היצוא הישראלי של ענף התקשורת האלקטרונית ירד השנה ב-3 אחוזים, בעוד שיבוא מוצרי התקשורת של ארה"ב (משוקלל במשקלות היצוא של ישראל) התאושש וגדל ב-13.2 אחוזים. הירידה בנתח השוק השנה היא המשך של הירידה החמורה ב-2002, שבה ירד היצוא הישראלי ב-26.1 אחוזים אף על פי שהיבוא של ארה"ב (לפי משקלות היצוא של ישראל) ירד ב-14.5 אחוזים בלבד. בחינה מדוקדקת של ענף התקשורת לפי קבוצות מוצרים מעלה כי עיקר היצוא של הענף לארה"ב (85 אחוזים ממנו) מתרכז בארבע קבוצות מוצרים עיקריות, וכי נתח השוק

4 עדיף היה להתבסס על נתוני הסחר העולמי כולו, אך בהעדר נתונים מפורטים על הסחר העולמי במוצרי אלקטרוניקה, משמשים נתוני הסחר של ארה"ב אינדיקציה מספקת להתפתחותו.

של שלוש מתוך ארבע הקבוצות האלה ירד בשנתיים האחרונות בשיעור חד שבין 30 ל-55 אחוזים. בצד הירידה החדה בנתח השוק של ישראל ירד משמעותית חלקן של המדינות המתועשות בקבוצות המוצרים האלה: נתח השוק של המדינות המתפתחות ביבוא האמריקאי של רכיבים לטלפון קווי ומרכזיות טלפון (המהווה שליש מיצוא ענף התקשורת של ישראל לארה"ב) נסק מ-11.6 אחוזים בשנת 2001 ל-38.5 אחוזים בשנת 2003, חלקן של המדינות המפותחות ירד באותה תקופה מ-81.7 אחוזים ל-58.5 אחוזים בלבד, וחלקה של ישראל צנח מ-6.6 אחוזים ל-3 אחוזים. אמנם הירידה בנתח השוק של ישראל הייתה תלולה בהרבה מזו של המדינות המתועשות - ואת סיבותיה יש לחפש בגורמים מקומיים - אך בולטת התחרות מצד המדינות המתפתחות בענף זה, שהוא מהמובילים בעתירות ההון האנושי ובמחקר והפיתוח בתעשייה הישראלית. הדבר מעיד על פיצול בין תהליך הפיתוח לתהליך הייצור ועל מעבר של קווי ייצור מהמדינות המפותחות למתפתחות.

הירידה ביצוא הרכיבים האלקטרוניים של ישראל בשנתיים האחרונות נובעת משני גורמים - המשבר העולמי והתיישנות הטכנולוגיה של מפעל "אינטל" בקריית גת, המתבטאת בירידת נתח השוק של הענף. המפעל בקריית גת, שנפתח בשנת 2000, הזניק את היצוא של הענף כמעט פי שלושה, מ-0.9 מיליארד דולרים ל-2.7 מיליארדים, והגדיל מאוד את הנתח של ישראל בשוק השבבים; אולם מפעל זה, שעמד בעבר בחזית הטכנולוגיה העולמית, נאלץ להתחרות היום עם מפעלים המייצרים שבבים מהירים וחזקים יותר (0.09 מיקרון לעומת 0.18 מיקרון של "אינטל" קריית גת), ובעקבות אובדן היתרון הטכנולוגי ירד נתח השוק של הענף בשוק העולמי: בשנתיים האחרונות צנח היצוא של הענף ב-40 אחוזים, בעוד שיבוא הרכיבים האלקטרוניים של ארה"ב ירד ב-18 אחוזים בלבד. בנובמבר הודיעה חברת "אינטל" על כוונתה לשדרג את המפעל לטכנולוגיה מתקדמת יותר (0.09 מיקרון), בהשקעה של 600 מיליוני דולרים - שדרוג התלוי, לדברי החברה, בקבלת חבילת הטבות נוספת מהמדינה.

הגידול המהיר של יצוא הרכיבים האלקטרוניים בשנת 2000 והירידה בו בשלוש השנים שלאחר מכן השפיעו מאוד על נתוני היצוא התעשייתי ועל התוצר המקומי של התעשייה, אך הרבה פחות מכך על התוצר הלאומי של התעשייה. בשנת 2000 גדל היצוא של הענף ב-1.8 מיליארדי דולרים, שהם למעלה מ-10 אחוזים מהיצוא התעשייתי כולו, וגם תוצר הענף גדל במידה מרשימה - ב-1.4 מיליארד דולרים, שהם 10 אחוזים מהתוצר התעשייתי כולו; אך רובו של תוצר זה היה תמורה להון זר - 1.2 מיליארדי דולרים - ורק מקצתו תמורה לעבודה, שכן תשלומי השכר בענף גדלו באותה שנה ב-182 מיליוני דולרים בלבד. תשלומי השכר האלה, שהם עיקר התוצר הלאומי של הענף, לא גדלו כמו התפוקה התעשייתית וגם לא ירדו כמותה: בשנים 2001 עד 2003 ירד יצוא הרכיבים האלקטרוניים ב-50 אחוזים (במונחי דולרים), בעוד שהתמורה לעבודה בענף ירדה ב-10 אחוזים בלבד (במונחי דולרים); השנה, למרות הירידה ביצוא, עלה מדד הייצור התעשייתי של הענף, מפני גידולה של תשומת העבודה והירידה במחירי התפוקה (כפי שהם נמדדים בשוק האמריקאי).

תהליכים ארוכי טווח בתעשייה

חשיפת המשק ליבוא ממדינות עתירות עבודה בשנות התשעים הקטינה את נתח

התחרות מצד המדינות המתפתחות בענף התקשורת האלקטרוני הולכת וגוברת, דבר הפוגע ביצוא של ישראל.

אובדן יתרון החדשנות הטכנולוגית, שהיה למפעל "אינטל" קריית-גת בעת הקמתו, הביא לירידת נתח השוק של ישראל בשוק הרכיבים האלקטרוניים.

בשנת 2000 גדל התוצר של ענף הרכיבים האלקטרוניים ב-1.4 מיליארדי דולרים; אך רובו של תוצר זה, 1.2 מיליארדי דולרים היה תמורה להון זר, ורק מקצתו היה תמורה לעבודה - 182 מיליוני דולרים בלבד.

התחרות הגוברת מול
המדינות המתפתחות
וחשיפת המשק ליבוא
ממדינות עתירות עבודה
הסיטו את התעשייה
לייצור מוצרים עתירי הון
אנושי והביאו להקטנת
הייצור של מוצרים עתירי
עבודה.

השוק של התעשייה המסורתית בשוק המקומי והגדילה את חלקו של היבוא המתחרה. תהליכים דומים התרחשו גם במדינות מפותחות אחרות, שאף הן הורידו את שיעורי המכס ובכך סייעו למדינות המתפתחות להגדיל את נתח השוק שלהן. זאת על חשבון היצרנים המקומיים (יצירת סחר) ועל חשבון היצואנים הלא-יעילים ממדינות מפותחות (הסטת סחר), ובהם גם היצואנים הישראלים שנהנו מהסכמי סחר חופשי עם ארה"ב והאיחוד האירופי. התחרות הגוברת מול המדינות המתפתחות הסיטה את התעשייה לייצור מוצרים עתירי הון אנושי, כגון מוצרי אלקטרוניקה ותרופות, ולהקטנת הייצור של מוצרים עתירי עבודה, כגון טקסטיל, הלבשה והנעלה.

השינוי המבני בתעשייה השתקף בעלייה של עתירות ההון האנושי והפיזי: מספר המהנדסים וההנדסאים גדל (מ-38 אלף בשנת 1995 ל-52 אלף בשנת 2002), בעוד שמספר העובדים האחרים (הפחות מיומנים) פחת (מ-268 אלף בשנת 1995 ל-223 אלף בשנת 2002); נוסף על כך גדל מאוד מלאי הון הציוד (עלייה של 62 אחוזים בשנים 1995-2002). השינוי המבני בתעשייה התבטא גם בפריסה הגיאוגרפית שלה: שכן התעשיות עתירות העבודה, שנפגעו מהתחרות עם המדינות המתפתחות, עיקרן באזור הפריפריה. תעשיות אלה העתיקו חלק מפעילותן למדינות מתפתחות, שבהן שכר העבודה זול יותר, ובמקומן הגיעו לפריפריה תעשיות מתקדמות יותר, כך ששך המועסקים במפעלי התעשייה בפריפריה לא פחת.

הייצור לשוק המקומי בשנים 1995 עד 2001

הייצור לשוק המקומי גדל בין השנים 1995 ו-2001 ב-2.3 אחוזים בלבד. (הניתוח כאן מתייחס לענף התעשייה - למעט ענף האלקטרוניקה, שרוב תפוקתו מיועדת ליצוא). לעלייה המתונה בייצור לשוק המקומי השפעה ניכרת על הייצור התעשייתי כולו, שכן 60 אחוזים מהייצור התעשייתי מיועדים לשוק המקומי. כדי לבחון את הגורמים לעלייה מתונה זו ולכמת את השפעת היבוא, שדחק את התעשייה המקומית, נעזרנו בנתוני ה"למ"ס, המסווגת את היבוא התעשייתי ליבוא מתחרה, שהוא יבוא של מוצרי תעשייה דומים לאלה המיוצרים בארץ, וליבוא משלים - של מוצרים שאינם מיוצרים כאן. צירוף של היבוא המתחרה והייצור לשוק המקומי מאפשר לחשב את כלל השימושים המקומיים במוצרי תעשייה לשנים 1995 עד 2001.

בשנים 1995 עד 2001 גדל היקף השוק המקומי ב-12 אחוזים⁵, וחלקה של התעשייה המקומית בכלל השימושים של השוק המקומי במוצרי תעשייה ירד מ-72 אחוזים בשנת 1995 ל-66 אחוזים בשנת 2001. פירוש הדבר שהעלייה בנתח השוק של היבוא המתחרה הביאה לאובדן 9 אחוזים בייצור של התעשייה לשוק המקומי (למעט ענף האלקטרוניקה). למעשה, ירידת הייצור המקומי עקב גידול נתח השוק של המוצרים המיובאים גדולה אף יותר, שכן החישוב דלעיל מבטא את ההשפעה הישירה בלבד, ואינו כולל השפעות עקיפות על ענפים המייצרים חומרי הגלם. כך, לדוגמה, לירידה החדה בנתח השוק של תעשיית ההלבשה מייצור מקומי הייתה גם השפעה עקיפה על היקף הביקוש לחומרי גלם

הייצור לשוק המקומי
גדל בין השנים 1995
ו-2001 ב-2.3 אחוזים
בלבד, אף שהיקף
השימושים המקומיים
גדל באותה תקופה ב-21
אחוזים.

גידול נתח השוק של
היבוא המתחרה בשנים
1995-2001 הביאו
לאובדן של 9 אחוזים
בייצור התעשייתי (למעט
ענף האלקטרוניקה)
לשוק המקומי.

5 היבוא גדל ב-83 אחוזים (אומדן המבוסס על מדד מחירי התעשייה לשוק המקומי).

כגון בדים וחוטם, המיוצרים על ידי תעשיית הטקסטיל המקומית. ההשפעה העקיפה, שלא נמדדה, היא אפוא ירידה של השימושים המקומיים בחומרי גלם כדוגמת טקסטיל, עור, עץ ומתכת, בגלל גידול היבוא של מוצרים סופיים כהלכה, הנעלה וריהוט.

חלק מהאטה במכירות לשוק המקומי ניתן לייחס לגידול המתון יחסית של הביקושים המקומיים לכלל מוצרי התעשייה - מייצור מקומי ומיבוא מתחרה. כאשר בוחנים את גידול השימושים המקומיים במוצרי תעשייה שמקורם בייצור מקומי ומיבוא מתחרה, מוצאים שהם גדלו ב-12 אחוזים; לעומת זאת, סך השימושים (הצריכה והשקעה) גדל באותה תקופה ב-21 אחוזים. שיעור הגידול המתון יחסית של הביקושים למוצרי התעשייה נבע משינוי בהרכב התוצר: בשנים האחרונות ירד חלקם של ענפי הסחורות, המאופיינים בביקוש רב לתשומות תעשייתיות, ועלה חלקם של ענפי השירותים, שהביקוש שלהם לתשומות תעשייתיות זניח. בפרט - ירד משקלו של ענף הבנייה, שהביקוש שלו למוצרי תעשייה גדול מאוד, ועלה משקלם של השירותים העסקיים והאחרים. על פי לוחות תשומה-תפוקה ניתן להעריך שכתוצאה מהשינוי בהרכב התוצר העסקי ירד היקף הביקוש לתפוקת התעשייה בשנים 1995-2001 ב-2.1 אחוזים. תמונת הראי מתקבלת כאשר בוחנים את השינוי בהרכב השימושים: גידול השימושים נבע כולו מעלייה בצריכה, בעוד שההשקעה בציד ובמבנים, העתירה בתשומה תעשייתית, לא גדלה כלל. גם בתוך הצריכה ירד משקלם של מוצרי התעשייה ועלה משקל השירותים. ההוצאה של משקי הבית על קניית מוצרי תעשייה - מזון, משקאות וטבק, הלבשה, הנעלה וחפצים אישיים וריהוט וציוד למשק הבית - ירדה מ-35 אחוזים מסך ההוצאה ב-1995 ל-30 אחוזים ב-2001, וכנגד זאת עלה משקל ההוצאה על תחבורה, תקשורת, בריאות, אחזקת משק בית וצריכה בחו"ל. התפתחות זו משקפת תופעה ידועה: שיעור גידולו של הביקוש למוצרי תעשייה איטי מזה של ההכנסה.

לוח א'-14 מציג את נתח השוק של היבוא המתחרה, את השינוי במכירות התעשייה המקומית ואת השינוי ביבוא המתחרה - לכל אחד מענפי המשנה של התעשייה למעט ענפי המזון, הכרייה, הנפט והאלקטרוניקה. נמצא שנתח השוק של התעשייה המקומית ירד בכל אחד מהענפים האלה, למעט מתכת בסיסית. הירידה בולטת במיוחד בענפים המסורתיים, שנחשפו בשנות התשעים ליבוא ממדינות עתירות עבודה. במסגרת תכנית זו הופחתו שיעורי המכס על שורה ארוכה של מוצרי תעשייה מסורתיים המיובאים ממדינות של ישראל אין הסכמי סחר חופשי איתן. רשימה חלקית כוללת מוצרי טקסטיל, הלבשה, הנעלה, עץ, ברזל, פלדה, זכוכית, עור, רהיטים ומוצרי קוסמטיקה. נוסף על כך נחתמו הסכמי סחר חופשי עם מספר מדינות העתירות בכוח עבודה זול, כגון מקסיקו, פולין, הונגריה וטורקיה, והודקו הקשרים הכלכליים עם סין והודו. מהלכים אלה חשפו את חוסר התחרותיות של התעשייה הישראלית בייצור מוצרים עתירי עבודה והביאו לגידול מהיר של היבוא המתחרה ולירידה של ממש בייצור המקומי של מיוגון ענפים מסורתיים. נדגיש כי גידול נתח השוק של המדינות השלישיות ביבוא מוצרי התעשייה המסורתיים לא נפסק עם סיום תכנית החשיפה בשנת 2000; בשנים 2001-2003 גדל ב-7 נקודות אחוז נתח השוק של מדינות אלו ביבוא מוצרי תעשייה מסורתיים למעט מזון (לוח א'-15). גידול שכמעט מחציתו נבעה מגידול היבוא משלוש מדינות שבהן שכר העבודה זול במיוחד - הודו, סין וטורקיה.

עיקר הגידול של הביקושים היה לענפי השירותים, בעוד שהביקוש למוצרי תעשייה ובנייה גדל בשיעורים מתונים יחסית.

העלייה בנתח השוק של המדינות המתפתחות ביבוא מוצרי התעשייה המסורתיים לא נפסקה עם סיום תכנית החשיפה בשנת 2000, ונמשכה גם בשנים 2001-2003.

לוח א'-14

נתח השוק של היבוא המתחרה, ענפי תעשייה נבחרים, 1995 עד 2001
(אחוזים)

נתח השוק של היבוא המתחרה		המשקל במכירות התעשייה לשוק המקומי בשנת 1995	הענף הכלכלי
2001	1995		
54	42	3	טקסטיל
46	31	3	מוצרי הלבשה
71	51	1	נעליים, עור ומוצריהם
21	15	2	עץ ומוצריהם (פרט לרהיטים)
27	24	4	נייר וקרטון, ומוצריהם
6	3	6	דפוס והוצאה לאור
46	37	6	כימיה
32	31	5	פלסטיק וגומי
24	21	8	מוצרים מינרליים אל-מתכתיים
25	25	4	מתכת בסיסית
17	18	9	מוצרי מתכת (למעט מכונות וציוד)
66	53	5	מכונות וציוד
75	49	4	מנועים חשמליים ואביזרים לחלוקת חשמל
69	48	2	כלי הובלה
27	21	3	רהיטים
56	51	1	שונות
34	28	93	סך כל התעשייה למעט האלקטרוניקה

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-15

נתח השוק של המדינות השלישיות ביבוא מוצרי התעשייה המסורתיים והמעורבים של ישראל, 1995, 2001 ו-2003
(אחוזים)

הודו, סין וטורקיה		המדינות השלישיות			משקל קבוצת הסחורות ביבוא	
2003	2001	2003	2001	1995		
6	5	25	19	17	11	מוצרי תעשיית כימיות והקשורות בהן
18	16	43	40	29	7	מתכות פשוטות ופרטיהן
40	34	64	57	25	5	טקסטילים ומוצרי טקסטיל
9	6	29	24	18	5	פלסטיק, גומי ומוצריהם
6	4	22	21	12	2	פולפה מעץ, פסולת וגרוטאות של נייר, קרטון וכד'
30	23	39	32	11	2	מוצרים מאבן, גבס, מלט, אסבסט, קרמיקה, זכוכית וכד'
26	17	51	42	25	2	עץ, מנועלים, שלדים ומוצריהם
16	13	37	32	21	33	סך הכול (הסעיפים הנ"ל)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ענף הטקסטיל וההלבשה

התפתחות ענף הטקסטיל וההלבשה היא דוגמה בולטת לתוצאות של מדיניות הסחר החופשי ולצמיחה המואצת בכושר הייצור של המדינות המתפתחות שהביאו לעלייה תלולה ביבוא מהמדינות המתפתחות ולדחיקת התעשיות המקומיות. מספר המועסקים בענף ירד בשנים האחרונות בשיעור דרמטי, מ-43 אלף בשנת 1995 ל-22 אלף בשנת 2003, ירידה של כחמישים אחוזים. הירידה בתעסוקה נבעה מחשיפת הענף ליבוא ממדינות עתירות עבודה זולה בשנות התשעים (לוחות א'-14 וא'-15), ומהענקת מפעלים למדינות עתירות עבודה זולה בשנות האלפיים.

בשנים 1995-2000 ירד מספר המועסקים ב-23 אחוזים, בעוד שהתוצר ירד בשיעור מתון בלבד של 4.4 אחוזים. ירידת התוצר ועליית פריון העבודה נבעו מהפסקתן של פעילויות עתירות עבודה לא מיומנת כגון תפירה, אריגה וסריגת בדים, שלא יכלו להתמודד עם חשיפת המשק ליבוא ממדינות עתירות עבודה זולה. כך, לדוגמה, ירד מספרם של המפעלים הזעירים, המעסיקים בין 5 ל-14 מועסקים, מ-1,230 בשנת 1994 ל-500 בלבד בשנת 2000. עלייתו של פריון העבודה נבעה גם מגידול עתירות ההון, שכן הענף התמחה ביצוא מוצרים יוקרתיים לשווקים האמריקאי והאנגלי ממפעלים המשתמשים בציוד חדיש - בעיקר מוצרי הלבשה סרוגים (השייכים לענף הטקסטיל), שהם עתירי הון יחסית. השפעת תכנית החשיפה השתקפה בירידה של 12 אחוזים בייצור לשוק המקומי (1995-2000), ירידה שקוזה ברובה על ידי גידול היצוא. השפעת ההתמחות האמורה באותן שנים השתקפה בעליית חלקו של היצוא בסך הפדיון מ-38 אחוזים בשנת 1995 ל-51 אחוזים בשנת 2000.

בשנים 2000-2003 החריפה הירידה במספר המועסקים, ומצבת השכירים בענף ירדה ב-34 אחוזים. תפוקת הענף ירדה בשיעור ניכר של 15 אחוזים (על פי מדד הייצור התעשייתי). היצוא של שני ענפי היצוא העיקריים ירד ירידה תלולה: יצוא של מוצרי הלבשה סרוגים, שמשקלו ביצוא הגיע בשנת 2000 ל-41 אחוזים, ירד ב-63 אחוזים, ויצוא מוצרי הלבשה עליונה, שמשקלו ביצוא הגיע בשנת 2000 ל-13 אחוזים, ירד ב-50 אחוזים (במונחי דולרים). ההשקעות בענפי הטקסטיל וההלבשה ירדו מאוד: רמת ההשקעה השנתית הממוצעת בשלוש השנים האחרונות נמוכה ב-60 אחוזים מהממוצע בשנים 1999 ו-2000. התפתחויות אלו נבעו מהענקת מפעלים ישראליים למדינות שבהן השכר נמוך יותר.

היתרון שתמך ביצוא הטקסטיל וההלבשה הישראלי בעבר היה הסכמי הסחר החופשי עם ארה"ב והאיחוד האירופי. להסכמים אלה הייתה חשיבות גדולה, משום ששיעורי מכס גבוהים הגנו אז על התעשיות המקומיות. לישראל היה יתרון ביחס לתעשיות המקומיות במדינות המפותחות - באירופה ובארה"ב - בהיותה מדינה שבה השכר נמוך יותר, ויתרון ייחודי ביחס למדינות המתפתחות: גישה פטורה ממכס לשוק האירופי המשותף ולארה"ב. הפחתת שיעורי המכס בעולם כולו במסגרת הסכם גאט"ט, חתימת הסכם הסחר החופשי בין ארה"ב למקסיקו ופתיחת השוק האמריקאי ליבוא מסין הביאו לירידה בחסמי המכס, לעלייה ביבוא האמריקאי ממדינות מתפתחות ולדעיכת התעשייה המקומית בארה"ב: בין השנים 1994 ו-2002 ירד מספר המועסקים בענף הטקסטיל וההלבשה בארה"ב ב-42 אחוזים (דיאגרמה א'-15), הייצור של הטקסטיל, ההלבשה

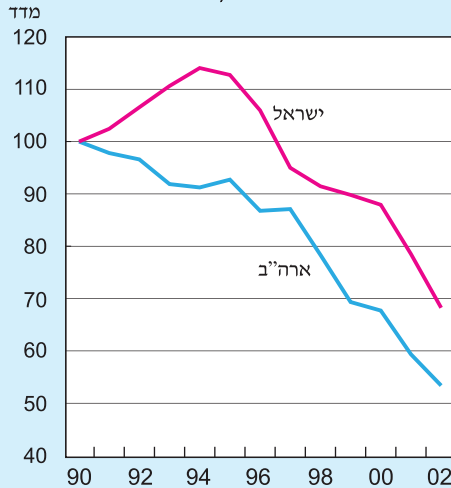
מספר המועסקים בענף הטקסטיל וההלבשה ירד מ-43 אלף בשנת 1995 ל-22 אלף בשנת 2003.

בעקבות חשיפת המשק ליבוא ממדינות עתירות עבודה זולה ירד מאוד היקף הפעילויות עתירות העבודה כתפירה, אריגה וסריגת בדים.

בשנים האחרונות ירד מאוד היצוא של מוצרי הלבשה סרוגים ומוצרי הלבשה עליונה, וזאת בשל אובדן היתרון שנבע מהסכמי הסחר החופשי עם ארה"ב ואירופה.

פתיחת השוק האמריקאי ליבוא ממדינות מתפתחות, כדוגמת סין ומקסיקו, הביא לדעיכת תעשיית הטקסטיל וההלבשה של ארה"ב ולהסתת היבוא שלה מישראל למדינות המתפתחות.

דיאגרמה א'-15
מדד המועסקים בענף הטקסטיל וההלבשה
בישראל ובארצות הברית, 1990 עד 2002

המקור: ישראל: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שאר המדינות: STAN - The OECD Structural Analysis Industrial Database, ועיבודי בנק ישראל

והעור בארצות הברית ירד ב-22 אחוזים (1995-2001), היבוא גדל מאוד, וחלקן של המדינות המתפתחות בו הגיע ל-90 אחוזים (כולל מקסיקו, קוריאה וטורקיה, הנחשבות למדינות מפותחות). זניחת מדיניות מכסי המגן, שהגנה על היצרנים האמריקאים, פגעה לא רק בהם אלא גם ביצואנים הישראלים, שכן היתרון שהיה להם ביחס למדינות המתפתחות נשחק.

השוק האמריקאי קולט מחצית מהיצוא הישראלי, והשינויים שחלו בו הניעו את היצואניות הישראליות הגדולות בתחום ההלבשה, ובהן "פולגת" ו"דלתא גליל", להעביר חלק מקווי הייצור שלהן למדינות עתירות עבודה זולה, כמצרים, טורקיה פורטוגל, ובעיקר לירדן. הסכם הסחר של ישראל עם ארצות הברית הוגמש והוא מאפשר לבצע את התפירה, עתירת העבודה, במדינה שלישית, ועם זאת ליהנות מפטור ממכס כסחורה ישראלית. כן נחתם הסכם בין ארצות הברית, ירדן וישראל, שלפיו ניתן לייצא לארצות הברית סחורות מייצור ישראלי-ירדני משותף ללא מכס. המעבר לייצור בחו"ל, ובעיקר לירדן, הביא בתוך שלוש שנים לירידה של 20 אחוזים בנתח השוק של יצוא ההלבשה הישראלי בשוק האמריקאי, והערך המוסף הישראלי ביצוא הזה הולך ופוחת. במקביל גדל מאוד נתח השוק של ירדן בשוק האמריקאי - שכמעט לא היה קיים בשנת 2000, וכיום הוא גדול מזה של ישראל.

מבנה כוח האדם בישראל ובמדינות המתועשות

לוח א'-16
משקל המועסקים בענפי התעשייה השונים בסך המועסקים במשק,
ישראל והמדינות המפותחות¹, 1971, 1990 ו-2000
(אחוזים)

המשקל במועסקים במדינות המפותחות ¹			המשקל במועסקים בישראל			
2000	1990	1971	2000	1990	1971	
15.3	18.5	24.2	15.6	20.1	23.0	סך כל התעשייה
1.3	2.2	4.0	1.6	3.3	4.8	טקסטיל, הלבשה, הנעלה ועור
0.6	0.7	1.0	0.6	0.8	1.1	עץ ומוצרי
0.6	0.7	1.1	0.5	0.6	1.0	מינרלים אל-מתכתיים
1.9	2.3	3.4	2.1	2.9	3.1	מתכת ומתכת בסיסית
1.7	1.9	2.4	2.5	3.1	3.3	מזון, משקאות וטבק
1.6	1.9	2.0	1.3	1.5	1.3	נייר, הוצאה לאור ודפוס
1.5	1.7	2.0	1.9	2.3	2.0	כימיה, נפט, פלסטיק וגומי
3.7	4.4	4.8	3.5	3.6	2.9	אלקטרוניקה, מכונות וציוד
1.4	1.7	2.0	0.7	1.2	1.9	כלי הובלה

(1) המדינות שנכללו הן ארצות הברית, יפן, צרפת, איטליה, קנדה, שבדיה, נורבגיה, הולנד, פינלנד, דנמרק ובלגיה.

המקור: ישראל: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שאר המדינות: STAN - The OECD Structural Analysis Industrial Database, ועיבודי בנק ישראל

הירידה של משקל המועסקים בתעשייה, ובפרט של משקל המועסקים בענפים עתירי עבודה, בסך המועסקים במשק מאפיינת את כל המדינות המפותחות. במשקל המועסקים בתעשייה הדמיון בין ישראל למדינות המפותחות רב: כיום הוא מגיע ל-15 אחוזים – נמוך בשליש מאשר בשנת 1971. הירידה בישראל, כמו במדינות המפותחות, התמקדה בענפים המסורתיים הסחירים – טקסטיל, הלבשה, עץ, מינרלים אל-מתכתיים ומתכת: משקל המועסקים בהם ירד בשלושים השנה האחרונות בכחמישים אחוזים. משקל המועסקים בענף המזון בישראל גבוה יחסית, וגם ירידתו הייתה מתונה יחסית; זו נבעה מעליית פיריון העבודה ולא מגידול היבוא, שכן עלויות ההובלה, שיעורי המכס והעדפה של חלק מהצרכנים למזון כשר עדיין מגינים על היצרנים הישראליים.

שיעור המועסקים בתעשייה המסורתית בישראל והתפתחותו על פני זמן דומים מאוד לאלה של מדינות מפותחות אחרות.

ההתפלגות הגיאוגרפית של המועסקים בתעשייה

בשנת 2000 הועסקו רבע מכלל המועסקים במחוזות הדרום והצפון (להלן אזור הפריפריה) בענף התעשייה, לעומת 15 אחוזים בלבד בשאר מחוזות הארץ (להלן מרכז הארץ). בשנים האחרונות ירד משקל המועסקים בתעשייה – מ-20.7 אחוזים בשנת 1995 ל-16.7 אחוזים בשנת 2002 – וגדל משקל המועסקים בשירותים העסקיים, המרוכזים בעיקר במרכז הארץ. אף על פי כן משקל המועסקים בתעשייה המתגוררים בפריפריה לא ירד, ומספרם אף גדל ב-8.9 אלף, בעוד שמספר השכירים בתעשייה המתגוררים במרכז הארץ ירד ב-11.8 אלף.

חלק גדול מהמועסקים באזורי הפריפריה מועסקים בתעשייה, בעוד שבמרכז הארץ מהווים עובדי התעשייה חלק קטן מכלל המועסקים.

התרחבות התעסוקה בפריפריה והצטמצמותה באזור המרכז מפתיעות במיוחד, משום שהענפים המסורתיים המעסיקים שיעור גבוה של עובדים בפריפריה נקלעו בסוף שנות התשעים למשבר, ואילו הענפים המתקדמים, המרוכזים בעיקר במרכז הארץ, נהנו באותו זמן מפריחה ללא תקדים. רוב עובדי התעשייה המתגוררים בפריפריה (60 אחוזים מהם) הועסקו בשנת 1995 בענפים שאינם עתירי הון אנושי – כרייה וחציבה, טקסטיל, פלסטיקה, גומי, כימיה, מתכת ומתכת בסיסית – ורק מיעוט מעובדי התעשייה המתגוררים במרכז הארץ הועסקו באותם ענפים (38 אחוזים). בעקבות המשבר שפקד חלק מהענפים האלה ירד המספר הכולל של המועסקים בשנים 1995 עד 2000 ב-9 אחוזים, אך כל הירידה הייתה בקרב המועסקים באזור המרכז, בעוד שמספר המועסקים בפריפריה נשאר בעינו. הענפים העתירים בהון אנושי מעסיקים שיעור נמוך יחסית של עובדים מהפריפריה: בשנת 1995 העסיקו ענף האלקטרוניקה וענף כלי ההובלה 23 אחוזים מכלל המועסקים בתעשייה המתגוררים באזור המרכז, אך רק 14 אחוזים מכלל המועסקים בתעשייה המתגוררים באזור הפריפריה. תעשיות אלו הגדילו כאמור את התעסוקה, גידול שעיקרו היה באזור הפריפריה (8.1 אלף משרות) ורק מקצתו באזור המרכז (5.1 אלף). מרביתו של גידול התעסוקה בפריפריה נבעה מהקמת מפעלים בתעשיית הרכיבים האלקטרוניים, שנעזרו במענקי החוק לעידוד השקעות הון. המענקים הניתנים במסגרת חוק זה, שמשמעותם הסטת מלאי הון ומפעלים לפריפריה, עשויים אפוא להסביר את גידול משקלם של המועסקים בפריפריה.

הירידה של מספר המועסקים בתעשייה התרכזה במרכז, בעוד שבפריפריה מספר המועסקים בתעשייה דווקא גדל.

בחינת מלאי ההון לעובד בפריפריה מעלה שהחוק לעידוד השקעות הון עשוי להסביר את גידול התעסוקה במחוזות הדרום וירושלים באמצעות תרומתו להגדלת מלאי ההון במחוזות אלה, אך אינו יכול להסביר את גידול משקלם של המועסקים במחוז הצפון,

שבו משקלו של מלאי ההון לא גדל. נמצא שמלאי ההון-לעובד במחוז הדרום גבוה בכ-70 אחוזים מאשר בכלל התעשייה, והוא לא פחת בשנות התשעים על אף הגידול הרב של מספר המועסקים במהלך העשור. לעומת זאת מחוז הצפון, שהתאפיין בעבר במלאי הון-לעובד גבוה במקצת מהממוצע בתעשייה, מתאפיין כיום במלאי הון-לעובד נמוך מהממוצע. משקלם של המועסקים במחוז הצפון בסך המועסקים בתעשייה גדל במהלך שנות התשעים ב-3.5 נקודות אחוז, בעוד שמשקלו בסך מלאי ההון של התעשייה נותר ללא שינוי; לפיכך מלאי ההון-לעובד באזור הצפון גדל בשיעור נמוך מזה של מרכז הארץ (29 אחוזים לעומת 54 אחוזים, בהתאמה). נציין שהגידול המהיר ביותר במלאי ההון לעובד בשנות התשעים נרשם במחוז ירושלים, שנחשב לאזור עדיפות לאומית אף כי אינו אזור פריפריה מובהק.

למרות העלייה של מספר המועסקים במחוז הדרום בשנות התשעים נשמרה שם רמה גבוה מאוד של מלאי הון לעובד; זאת בשונה ממחוז הצפון, שבו היו השקעות מועטות יחסית.

לוח א'-17

המועסקים, מלאי ההון והגידול במלאי ההון בתעשייה, לפי מחוזות, 1991 עד 2000
(אחוזים)

המחוז	התפלגות המועסקים בתעשייה			התפלגות מלאי ההון בתעשייה			שיעור הגידול במלאי ההון לעובד	
	2000	1995	1991	2000	1995	1992	2000-1991	2000-1995
ירושלים	5	5	6	8	5	5	83	138
צפון	17	19	20	19	18	19	29	29
חיפה	16	14	13	15	17	18	33	67
מרכז	25	25	26	20	21	22	27	38
תל אביב	24	24	21	15	16	17	42	58
דרום	11	12	13	22	20	19	39	51
י"ש	1	2	1	1	1	1	100	42

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

המועסקים בתעשייה במחוז הדרום נהנים ממלאי הון לעובד גבוה, ומצבם טוב בהרבה ממצב המועסקים במחוז הצפון, שבו ההון לעובד נמוך יותר: שכרם של מועסקי התעשייה במחוז הדרום גבוה ב-6 אחוזים מהשכר הממוצע לשכיר בתעשייה, בעוד ששכרם של שכירי התעשייה במחוז הצפון נמוך מהממוצע ב-22 אחוזים. הפערים בתוצר-לעובד בין שני המחוזות גדולים הרבה יותר: התוצר לעובד במחוז הדרום גבוה ב-52 אחוזים מהממוצע בתעשייה, ואילו במחוז הצפון הוא נמוך מהממוצע בתעשייה ב-21 אחוזים. הבדלים אלה נובעים רק בחלקם מהפער במלאי ההון-לעובד, ורובם הוא תוצאה של הבדלים במבנה הענפי: בדרום הארץ ממוקמים מספר ענפים שבהם התוצר-לעובד גבוה במיוחד - כריית מחצבים ומלחים, כימיקלים תעשייתיים, דשנים (שמיקומם באזור טבעי) ורכיבים אלקטרוניים (שמיקומו באזור הוא תוצאה של החלטת ממשלה). אמנם התוצר-לעובד הגבוה בענפים אלה נובע מקיומם של אוצרות טבע (אזור ים המלח), או מידע ייחודי של חברות זרות (ענף הרכיבים האלקטרוניים), ולא דווקא מההון האנושי של העובדים, אך רמתו הגבוהה של התוצר-לעובד משקפת גם ברמות שכר גבוהות

שכרם של המועסקים בתעשייה במחוז הדרום גבוה ב-6 אחוזים מהשכר הממוצע לשכיר בתעשייה, ואילו שכרם של עובדי התעשייה במחוז הצפון נמוך מהממוצע ב-22 אחוזים.

של העובדים בהם. בחינת הבדלי השכר בין מחוזות לפי ענפי משנה מעלה כי בענף מזון, משקאות וטבק אין פערי שכר בין מחוז הדרום והצפון וכי השכר בשני המחוזות האלה גבוה ב-8 אחוזים מאשר בשאר מחוזות הארץ. לעומת זאת בענף הטקסטיל וההלבשה נמצא שוב שהשכר במחוז הצפון נמוך ב-8 אחוזים מאשר בשאר מחוזות הארץ, וכן מזה של מחוז הדרום; זאת משום שבמחוז הצפון פועלות עדיין מתפרות רבות, שבהן מלאי ההון-לעובד נמוך, וכך גם התוצר לעובד והשכר.

השווינו את התוצר לעובד בפריפריה ובמרכז לכל אחד מענפי המשנה של התעשייה, וזאת כדי לנטרל את פערי הפריזון הנובעים מההתפלגות הענפית השונה. לצורך בדיקה זו הוגדר אזור הפריפריה על פי מפת אזורי עדיפות לאומית. נמצא שברוב הענפים התוצר לעובד באזורי עדיפות לאומית א' ו-ב' נמוך מאשר בשאר אזורי הארץ. בחלק מהענפים המסורתיים נמצא שהתוצר לעובד היה גבוה יותר דווקא במפעלים באזורי העדיפות הלאומית. בכל שאר הענפים, ובמיוחד בענפים עתירי ההון האנושי, היה פריזון גבוה יותר למפעלים הממוקמים במרכז הארץ. ממצא זה מרמז שהפער בשכר ובתוצר לעובד בתת-הענפים השונים מבטא הבדלים באיכות ההון האנושי יותר מאשר בעיה של עלויות הובלה גבוהות של מפעלים הממוקמים בפריפריה או הבדלים ברמת ההון-לעובד. ההבדלים בתוצר-לעובד ובשכר בענפים המתקדמים נובעים מנטייתם של המפעלים העצימים בהון אנושי להתמקם במרכז הארץ; זאת אומרת שהסיכוי של מפעל אלקטרוניקה להתמקם בפריפריה פוחת ככל שאיכות ההון האנושי הדרושה לו גבוהה יותר. בענפים ציוד תקשורת אלקטרוני ורכיבים אלקטרוניים נמצא שאחוז העובדים בעלי משלח יד אקדמי או טכני המועסקים במפעלים במרכז הארץ כפול מאשר במפעלים מקבילים (מאותו ענף) בפריפריה; פער קטן יותר נמצא בענף ציוד רפואי ומדעי. סיכומו של דבר - הפער באיכות ההון האנושי בין המרכז לפריפריה יש בו כדי להסביר את הפערים בתוצר-לעובד ובשכר בתוך הענפים המתקדמים.

ברוב הענפים, ובמיוחד בענפים העתירים בהון אנושי, התוצר לעובד במפעלים שבמרכז הארץ גבוה יותר מאשר במפעלים שבפריפריה.

תיבה א'-3: בחינת שינויים בחוק לעידוד השקעות הון והשפעתם על התעסוקה

הצעת האוצר במתכונת המוצעת בתקציב המדינה לשנת 2004 מוסיפה לחוק עידוד השקעות הון בתעשייה תנאי: תאושרנה רק תכניות השקעה שלפחות 50 אחוזים מהמכירות שיווצרו בגינן יופנו ליצוא.

- קביעת סף של 50 אחוזי יצוא מהמכירות כתנאי לקבלת מענק, במתכונת המוצעת בתקציב 2004, תצמצם את תחולת החוק לעידוד השקעות הון בתעשייה בלמעלה ממחצית. מנתוני סקר התעשייה עולה כי המפעלים שלא יעמדו בקריטריון היצוא האמור מעסיקים כיום 60 אחוזים מכלל המועסקים באזורי הפיתוח א' ו-ב', והמפעלים שלפחות רבע מתפוקתם מופנה ליצוא מעסיקים 53 אחוזים מהעובדים באותם אזורים.

- השינוי המוצע מצמצם את תחולת החוק לעידוד השקעות הון בתעשייה ומונע אותו מרוב התעשיות המייצרות תחליפי יבוא לשוק המקומי - מזון, משקאות, הנעלה, עץ, רהיטים, נייר, הוצאה לאור ודפוס, מינרלים אל-מתכתיים ומתכת

בסיסית. לתעשיות אלה, המעסיקות כשליש מכלל המועסקים בתעשייה באזור הפריפריה, פוטנציאל להגדלת כושר הייצור והתעסוקה שאינו נופל בהכרח מזה של תעשיות היצוא.

- צמצום תחולת החוק נעשה בדרך לא יעילה: סבסוד הון למפעלים מייצאים בלבד והעדפתם על מפעלים המייצרים לשוק המקומי מעוותים את הקצאת המקורות במשק.

- עידוד התעסוקה בפריפריה באמצעות סבסוד השקעות הון בלבד, כפי שנהוג כיום, אינו יעיל, שכן סבסוד כזה מעודד שימוש עודף ובזבזני בהון ושימוש חסר בעבודה. עדיף לעודד תעסוקה על ידי מתן המענק כנגד תשלומי השכר של הפירמה, לא כנגד השקעות ההון שלה.

את מפעלי היצוא שעומדים בקריטריון היצוא ניתן לקבץ לארבע קבוצות ראשיות:

א. ענפי יצוא בתחום הטכנולוגיה העילית (טלקומוניקציה, תקשורת מחשבים, ציוד לבקרה ופיקוח, ציוד רפואי ומדעי, מכשירים למדידה וניווט, מכשירים אופטיים וציוד צילום ובניית כלי טיס) - לאלה יתרון יחסי בכוח אדם משכיל ובטכנולוגיה מתקדמת. נמצא שהחוק לא משפיע על מפעלים אלה, שכן רובם המכריע ממוקמים במרכז הארץ: 38 אלף איש מועסקים במפעלים מייצאים במרכז הארץ, לעומת 5,400 איש בלבד באזורי עדיפות לאומית.

ב. תעשיית כריית המלחים וחלק מתעשיית הכימיה (ייצור אשלג, פוספטים, ברום ודשנים) - תעשיות אלו ממוקמות במחוז הדרום לא בגלל החוק לעידוד השקעות הון אלא מפני הכורח להימצא בקרבת המחצבים. התועלת מסבסוד ההון של מפעלים אלה אינה גדולה, משום שהתוצר לעובד בהם הוא הגבוה ביותר בתעשייה, והם ימשיכו להתקיים ולהשקיע גם ללא סבסוד.

ג. תעשיות מסורתיות בתחומי הטקסטיל וההלבשה - מפעלי היצוא של תעשיות אלה מעסיקים 9.7 אלף איש בפריפריה ורק ארבעת אלפים איש במרכז הארץ. היתרון היחסי של תעשייה זו, המבוסס בחלקו על עלויות עבודה זולות, הולך ודועך, והיא אינה צפויה לצמוח ולספק מקומות עבודה חדשים לתושבי הפריפריה.

ד. תעשיות מעורבות בתחומי הרכיבים האלקטרוניים, המתכת, הפלסטיקה והגומי - תעשיות אלה התרחבו בשנים האחרונות, ויש להן פוטנציאל לספק מקומות עבודה חדשים בפריפריה. כמו כן נמצא שלחוק עידוד השקעות הון השפעה רבה על מיקומם הסופי של מפעלי יצוא אלה: מפעלי היצוא של ענפים אלו בפריפריה מעסיקים כ-22 אלף איש, בעוד שמפעלי היצוא של אותם ענפים במרכז הארץ מעסיקים כששת אלפים בלבד.

לסיכום, רצוי שהחוק לעידוד השקעות הון ישמש כלי לעידוד התעסוקה בפריפריה, ולא כלי לעידוד היצוא. משום כך החוק צריך לתמרץ את הגדלת

התעסוקה באמצעות סבסוד ישיר לתשלומי השכר – ולא באמצעות סבסוד ההון, כמו היום – ובלי להבדיל בין פירמות יצואניות לאחרות. קריטריון היצוא יפגע ביכולתו של החוק להגדיל את התעסוקה של העובדים הלא-מיומנים בפריפריה, שכן היצוא הישראלי הוא יצוא מתוחכם ועתיר הון אנושי, ומשום כך הפוטנציאל של תעשיות היצוא להעתיק את מיקומן לפריפריה אינו גדול, והפוטנציאל שלהן לקלוט עובדים לא-מיומנים נמוך מאוד. זאת ועוד, אין להפלות את היצוא ביחס לייצור לשוק המקומי, לא באמצעות חוק עידוד השקעות הון ולא באמצעים אחרים, שכן הדבר מעוות את הקצאת המקורות במשק ופוגע ברווחה.

לוח א'-3-1

מספר המועסקים (באלפים) בכלל התעשייה ובמפעלי היצוא

בחלוקה גיאוגרפית בהתאם למפת אזורי עדיפות לאומית

אזור עדיפות א' ו-ב'			כלל המשק		
לשוק המקומי	מפעלי הייצוא	כלל התעשייה	לשוק המקומי	מפעלי הייצוא	כלל התעשייה
81	51	132	237	109	346
4	5	9	16	43	59
7	10	17	19	14	33
23	22	44	57	28	84
3	5	8	15	12	27
36	5	41	107	6	113

סך הכול²

אלקטרוניקה וכלי הובלה

טקסטיל והלבשה

רכיבים אלקטרוניים, מתכת ופלסטיק

כימיה, כרייה וחציבה

ענפים מסורתיים / מקומיים³

- (1) מפעלים שמייצרים לשוק המקומי מוגדרים כמפעלים שלפחות 50 אחוזים מתפוקתם מיועדת לשוק המקומי.
 (2) הענפים מכונות לציד ומכונות למשרד, מנועים חשמליים ואביזרים לחלוקת חשמל, נכללים בסך הכול אך אינם נכללים בפירוט הענפי.
 (3) מזון, משקאות, טבק, הנעלה, עץ ורהיטים, נייר, הוצאה לאור ודפוס, מינרלים אל-מתכתיים ומתכת בסיסית.
 המקור: סקר התעשייה 2000 ועיבודי בנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח א'-3-2

שיעורי ההשתתפות והאבטלה לפי מגדר ואזור עדיפות, בגילאי 25-54

(אחוזים)

נשים		גברים		רמת ההשכלה	
שיעור ההשתתפות	שיעור האבטלה	שיעור ההשתתפות	שיעור האבטלה	שיעור ההשתתפות	שיעור האבטלה
11.5	72.4	7.8	87.4	מרכז	השכלה
15.5	62.4	10.2	84.9	פריפריה	תיכונית
10.1	79.4	8.8	86.3	מרכז	בעלי תעודת
14.2	66.8	9.8	82.5	פריפריה	בגרות

המקור: סקר כוח אדם 2002 ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-18

גורמי הייצור, הפריזון והעלות לשעת עבודה בתעשיית האלקטרוניקה, 1990 עד 2003
(שיעורי השינוי, אחוזים)

2003	2002	2001	2000	1999-1997	1996-1990	
0.4	-10.2	-11.9	32.2	7.9	8.8	הייצור
-1.9	-20.3	-12.8	69.7	18.8	18.4	היצוא (כמותי)
0.1	-4.7	8.0	14.9	5.4	4.3	העלות לשעת עבודה במחירי תפוקה
3.0	-5.8	-7.2	18.5	3.6	2.9	פריזון העבודה
-2.5	-4.7	-5.1	11.6	4.2	5.6	שעות העבודה
5.8	7.3	10.8	17.5	16.5	9.6	מלאי ההון
-0.6	-10.9	-14.2	15.1	-0.6	1.6	הפריזון הכולל
-7.7	-19.3	-23.6	1.7	16.7	12.0	ההשקעות
25.6	25.5	27.9	30.1	23.7	19.9	משקל בייצור (אחוזים)
32.4	33.4	39.7	43.6	34.3	24.7	משקל ביצוא (אחוזים)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-19

גורמי הייצור, הפריזון והעלות לשעת עבודה בתעשיות המעורבות, 1990 עד 2003
(שיעורי השינוי, אחוזים)

2003	2002	2001	2000	1999-1997	1996-1990	
3.8	7.3	2.1	4.2	1.9	7.0	הייצור
-2.5	-0.9	8.3	-0.3	0.1	2.0	העלות לשעת עבודה במחירי תפוקה
4.3	7.5	3.2	1.8	3.6	3.2	פריזון העבודה
-0.7	-0.2	-1.1	2.4	-1.6	3.7	שעות העבודה
3.4	2.9	3.3	3.9	6.8	7.2	מלאי ההון
2.8	6.0	1.1	0.8	0.1	1.8	הפריזון הכולל
13.7	-3.6	-6.0	-7.0	5.6	-7.1	ההשקעות

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-20

גורמי הייצור, הפיריון והעלות לשעת עבודה בתעשיות המסורתיות, 1990 עד 2003

(שיעורי השינוי, אחוזים)

2003	2002	2001	2000	1999-1997	1996-1990	
-3.2	-2.6	-4.8	1.6	-0.7	6.5	הייצור
-1.1	-1.5	6.3	5.7	1.0	2.4	העלות לשעת עבודה במחירי תפוקה
0.6	1.3	1.9	2.2	1.6	2.2	פיריון העבודה
-3.8	-3.9	-6.6	-0.6	-2.2	4.2	שעות העבודה
0.6	2.1	2.5	4.4	4.0	5.8	מלאי ההון
-1.8	-1.3	-2.6	0.7	-1.0	1.6	הפיריון הכולל
-18.7	-1.7	-17.3	18.2	-3.0	-4.3	ההשקעות

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-21

הגידול בייצור, ביצוא, במכירות לשוק המקומי ובתשומת העבודה בענפים המסורתיים, 2003

(שיעורי השינוי, אחוזים)

הגידול במלאי ההון	הגידול בשעות העבודה	הגידול בייצור לשוק המקומי	משקל המכירות לשוק המקומי (אחוזים)	הגידול בייצור	המשקל בתוצר התעשייתי (אחוזים)	
0.6	-3.8	-3.4	83.8	-3.2	40.2	התעשייה המסורתית
3.1	0.1	-3.7	94.1	-2.4	11.1	מזון, משקאות וטבק
-1.5	-7.5	-13.3	53.4	-8.8	3.8	טקסטיל והלבשה
-5.3	4.9	5.9	85.7	3.8	0.3	נעליים, עור ומוצרי
0.4	-6.1	-2.7	88.7	-0.7	2.9	עץ ומוצרי (כולל רהיטים)
1.1	-3.9	-6.1	89.5	-3.8	1.7	נייר ומוצרי
-1.3	-4.1	-3.0	97.3	-3.2	4.4	דפוס והוצאה לאור
-1.2	-7.5	-7.6	94.8	-6.8	2.2	מינרלים אל-מתכתיים
1.9	-1.6	-12.1	81.7	-11.1	1.5	מתכת בסיסית
-0.1	-4.2	-1.0	74.2	-1.2	10.1	מוצרי מתכת
-0.9	-6.9	8.8	71.0	0.5	2.1	מנועים ואביזרי חלוקת חשמל

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-22
הגידול בייצור, ביצוא, במכירות לשוק המקומי ובתשומת העבודה
בענפים המעורבים, 2003
 (שיעורי השינוי, אחוזים)

הגידול במלאי ההון	הגידול בשעות העבודה	הגידול בייצור לשוק המקומי	משקל המכירות לשוק המקומי (אחוזים)	הגידול הריאלי בייצוא	הגידול בייצור	המשקל בתוצר התעשייתי (אחוזים)	
3.4	-0.7	1.5	54.0	5.9	3.5	34.2	התעשייה המעורבת
1.0	4.3	6.6	59.2	4.2	5.6	13.3	כימיה ונפט
-1.6	-8.8	-2.8	26.1	5.1	3.0	6.3	כלי הובלה
3.3	7.0	-0.4	60.8	16.7	6.3	6.9	פלסטיק וגומי
3.7	-6.4	-4.9	65.5	1.2	-2.8	3.4	מכונות וציוד
14.6	-3.5	-36.5	48.6	36.4	-2.9	2.7	כרייה וחציבה
-2.8	0.0	39.8	8.8	-11.6	-7.0	0.6	תכשיטים וחפצי חן
-2.8	-6.9	8.4	63.8	16.3	11.3	0.9	שונות

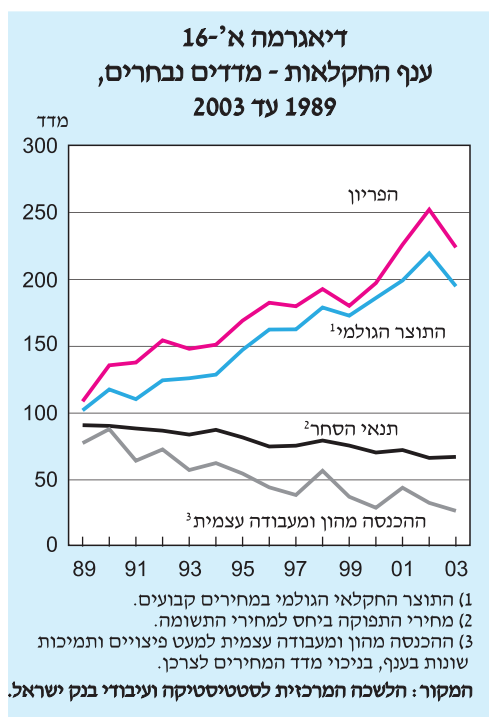
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

III החקלאות*

שנת 2003 הייתה שנה גרועה לחקלאות ולחקלאים. תוצר ענף החקלאות ירד בשיעור ניכר, כ-11 אחוזים (לוח א'-23), תוך גידול של היצוא. התפוקה החקלאית ירדה ב-4.1 אחוזים. חלקו של הענף הגיע בשנת 2003 לכדי 2.3 אחוזים מהתוצר העסקי, ומספר המועסקים בו ירד בכ-2.4 אחוזים.

היצוא גדל השנה כמותית ב-8.4 אחוזים. עיקרו של היצוא הוא של ענפי הצומח, הנתונים מטבעם לתנודתיות רבה. אולם ב-2003 עיקר העלייה ביצוא הייתה תוצאה של פחות השקל לעומת האירו, ששיפר את תנאי היצוא לגוש האירו, אשר אליו מופנה עיקר היצוא החקלאי. העלייה התרחשה למרות המגמה הרב-שנתית של ירידה ביצוא פרי ההדר, שהתעצמה השנה בשל האצה בעקירת פרדסים; תופעה זו הולכת ומתרחבת, ממספר סיבות – התשואה האלטרנטיבית הגבוהה יותר של הקרקע באזור השרון, ייקור המים ושחיקת המחירים.

שנת 2003 הייתה שנה גרועה לחקלאות ולחקלאים. תוצר ענף החקלאות ירד בשיעור ניכר, כ-11 אחוזים, תוך גידול של היקף היצוא. התפוקה החקלאית ירדה ב-4.1 אחוזים, ומספר המועסקים בענף ירד בכ-2.4 אחוזים.

השנה, בניגוד למגמה הרב-שנתית, שופרו תנאי הסחר של הענף (דיאגרמה א'-16): מחירי התשומה החקלאית עלו פחות מאשר מחירי התפוקה החקלאית, בזכות הפיחות בשער השקל לעומת האירו. התשומה החקלאית התייקרה בעיקר בשל עלייה ניכרת של מחיר המים לחקלאות. תשומת ההון עלתה בכ-0.3 אחוז.

השנה, בניגוד למגמה הרב-שנתית, השתפרו תנאי הסחר של הענף.

אשר להרכב התעסוקה – נמשכה המגמה ארוכת הטווח של גידול חלקם של הזרים בכלל המועסקים בענף, ושיעורם עלה ל-38 אחוזים – כ-23,300 עובדים; במקביל פחת משקל הישראלים. שיעור העצמאיים בענף פחת מעט, ומשקל הישראלים השכירים, שמספרם ירד ב-8 אחוזים, פחת בהרבה (דיאגרמה א'-17). המגמה ארוכת הטווח של ירידת מספר העצמאיים נמשכה לנוכח השינויים המבניים והחברתיים המתחוללים

נמשכה המגמה ארוכת הטווח של גידול חלקם של הזרים בכלל המועסקים בענף, במקביל פחת משקל הישראלים.

בהתיישבות החקלאית מזה שנים רבות, התשואה הנמוכה על ההון ומגמת המעבר למשקים גדולים, שמפנימה את היתרונות-לגודל.

המספר הממוצע של היתרים לעובדים זרים בחקלאות נותר בשנת 2003, על פי נתוני משרד התעשייה המסחר, ללא שינוי לעומת 2002, ועמד בממוצע על כ-28,000. בשנת 2003 הועלתה עלות העסקתם של הזרים על ידי הטלת "אגרת בקשה" שנתית ו"אגרת

* נתוני התוצר בחקלאות מתבססים על אומדן ארעי; התוצר האמיתי של הענף יכול להיות שונה בהרבה.

לוח א'-23

אינדיקטורים לפעילות ענף החקלאות, 1987 עד 2003¹
(שיעורי שינוי כמותיים שנתיים, אחוזים)

	ממוצע											
	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	2001	1998	1994	1990
סך כל התפוקה החקלאית (כולל תוצרת ביניים) ²	-4.1	4.5	3.1	4.4	-1.7	2.7	-1.0	5.0	1.9	4.0	1.9	3.2
התשומה (קנויה ומתוצרת ביניים)	1.8	-0.5	0.0	1.5	-0.1	-3.1	-1.9	0.5	0.5	0.2	1.5	0.2
התוצר הגולמי	-11.2	10.2	7.0	7.7	-3.4	10.1	0.1	10.3	3.6	8.6	2.3	6.6
ההכנסה הריאלית הכוללת מחקלאות ³	-6.5	-7.5	15.4	-5.3	-15.1	17.2	-3.6	-4.8	-2.5	0.7	-0.4	-3.5
ההכנסה הריאלית מעבודה עצמית ומהון	-16.4	-19.1	41.5	-17.2	-30.4	39.4	-13.7	-17.8	-6.5	-4.2	-4.3	
גורמי הייצור												
תשומת העבודה ⁴	0.7	-2.4	-11.0	-3.0	5.2	4.8	2.8	-0.4	-3.1	2.8	4.0	-4.6
מלאי ההון ⁵	0.3	0.9	0.4	0.4	0.5	-0.3	-0.3	-0.6	0.4	-1.0	-3.6	-1.6
ההון ליחידת עבודה	-0.4	3.3	12.8	3.5	-4.5	-4.9	-3.0	-0.2	3.7	-3.7	-7.3	3.1
הפריץ												
התוצר ליחידת עבודה	-11.9	12.8	20.2	11.0	-8.2	5.0	-2.7	10.7	7.0	5.6	-1.7	11.7
התוצר ליחידת תשומה ⁶	-11.7	11.3	14.2	9.5	-6.5	7.2	-1.4	10.8	5.4	7.2	1.4	10.3
סך היצוא החקלאי⁷												
יצוא הדרים	8.4	-8.6	-9.4	-2.6	1.6	7.1	8.5	17.6	-3.6	12.4	3.2	-2.5
יצוא חקלאי אחר	5.7	-30.4	-15.0	-21.4	-15.5	-13.7	3.5	-5.5	-17.4	3.6	-12.5	-4.6
	8.6	-6.0	-8.7	0.5	5.1	12.6	9.8	22.7	-1.2	16.2	11.9	-1.6
המחירים												
השינוי במחירי התפוקה	7.4	-2.0	3.9	-2.8	1.5	5.5	5.5	7.3	0.8	4.9	8.1	11.0
השינוי במחירי התשומות הקנויות	6.2	6.6	1.2	4.4	6.6	0.4	4.7	17.1	4.0	7.4	9.0	14.4
השינוי ב"תנאי הסחר" ⁸	1.1	-8.1	2.7	-6.9	-4.8	5.1	0.8	-8.3	-3.1	-2.4	-0.8	-3.1

(1) ראה ההערות בלוחות הנספח.

(2) התפוקה מחושבת במחירים ליצרן (כולל סובסידיות למחיר).

(3) במחירים קבועים, בניכוי מודד המחירים לצרכן.

(4) במונחים של מיליוני שעות עבודה. מקור הנתונים - סקר כוח אדם וסקר משפחות ביוש"ע. ב-1993 מתבססים הנתונים אודות עובדי השטחים על נתוני רשות התעסוקה;

מ-1992 כלולים אומדנים לעבודת זרים בענף (ממקורות שונים). הנתונים על עובדי השטחים משנת 1993 מתבססים על נתוני רשות התעסוקה בלבד, והנתונים עליהם

מ-1994 - על נתוני החשבונאות הלאומית בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. השינויים בתעסוקה מ-1994 הם על פי הסיווג החדש; לשנים קודמות - לפי הסיווג הישן.

הנתונים אינם כוללים מועסקים בגינון שתפוקתם לא נמדדת בענף החקלאות.

(5) מלאי ההון הגולמי במחירים קבועים בתחילת השנה. הישובי בנק ישראל עפ"י נתוני ההשקעות שמקורם בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

(6) התוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה: משקלה הממוצע של העבודה - 59 אחוזים.

(7) על בסיס נתוני היצוא ברולרים במחירים קבועים של שנת 1993 ללא יצוא ליוש"ע. מקור הנתונים - המחלקה לסחר חוץ בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההבדלים בין היצוא החקלאי בלוח זה לייצור לייצוא בלוח הנספח נובעים הן מהגדרות ושיטות מדידה שונות והן ממקורות שונים לנתונים.

(8) השינוי במודד מחירי התפוקה יחסית למודד מחירי התשומה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

העסקה" - כל אחת בסך של 1,000 ש"ח לעובד. עם זאת נציין שסכום אגרת ההעסקה השנתית לעובד זר בענף החקלאות הוא רק רבע מסכומה בענף הבנייה.

השכר הריאלי של השכירים בחקלאות ירד ב-1.2 אחוזים. השכר הריאלי של השכירים הישראליים ירד ב-1.8 אחוזים, פחות מאשר במגזר העסקי בכללו - אולי משום שרמתו הייתה נמוכה מלכתחילה. השכר הריאלי של העובדים הזרים נותר כמעט ללא שינוי.

השכר הריאלי של
השכירים בחקלאות ירד
ב-1.2 אחוזים.